

EGZEKUCJA Z MAJĄTKU SPADKOWEGO

**Ograniczona i nieograniczona
odpowiedzialność za długi spadkowe**

redakcja naukowa Mariusz Załucki

MONOGRAFIE

Wolters Kluwer

EGZEKUCJA Z MAJĄTKU SPADKOWEGO

**Ograniczona i nieograniczona
odpowiedzialność za długi spadkowe**

redakcja naukowa Mariusz Załucki

Jakub Biernat, Katarzyna A. Dadańska, Adam Doliwa
Katarzyna Gawelko-Bazan, Piotr Gil, Jacek Gołaczyński
Grzegorz Gorczyński, Daniel Karkut, Justyna Ptak-Głogowska
Stanisław Różański, Magdalena Rzewuska
Maciej Rzewuski, Marcin Sala-Szczypiński, Kamil Szpyt
Renata Świrgoń-Skok, Mariusz Załucki

MONOGRAFIE

Wydanie publikacji zostało dofinansowane przez Izbę Komorniczą w Rzeszowie

Stan prawny na 1 kwietnia 2016 r.

Recenzent

Dr hab. Konrad Osajda

Wydawca

Agata Jędrasik

Redaktor prowadzący

Katarzyna Gierłowska

Opracowanie redakcyjne

Anna Krzesz

Łamanie

Wolters Kluwer

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN 978-83-8092-292-1

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów / 9

Słowo wstępne / 13

Stanisław Różański

Wprowadzenie do problematyki egzekucji z majątku spadkowego w świetle ostatnich zmian prawa / 15

Mariusz Załucki

Modele odpowiedzialności za długi spadkowe a prawo polskie. Ochrona dłużnika czy wierzyciela? / 24

Renata Świrgoń-Skok

Dobrodziejstwo inwentarza (*beneficium inventarii*) i jego realizacja w prawie rzymskim / 51

Katarzyna Gawęłko-Bazan

Przedmiot odpowiedzialności spadkobierców dłużnika na tle obowiązujących przepisów prawa materialnego i procesowego / 74

Piotr Gil

Ochrona wierzyciela spadkowego według przepisów ustawy z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw / 92

Katarzyna A. Dadańska

O ostatnich zmianach w kolizyjnym prawie spadkowym / 108

Grzegorz Gorczyński

O ograniczonej odpowiedzialności spadkobierców, czyli skoro miało być tak dobrze, dlaczego jest tak źle? / 138

Jacek Gołaczyński, Aleksandra Klich

Sporządzenie spisu inwentarza po nowelizacji / 155

Magdalena Rzewuska

Spis inwentarza a wykaz inwentarza / 169

Justyna Ptak-Głogowska

Zasady ponoszenia kosztów spisu inwentarza sporządzanego przez komornika sądowego po wejściu w życie ustawy z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw / 185

Daniel Karkut

**Wykaz inwentarza składany przed notariuszem
– zarys problematyki / 195**

Jakub Biernat

Złożenie wykazu inwentarza przed notariuszem / 210

Marcin Sala-Szczypiński

Prywatny wykaz inwentarza. Głos w dyskusji o wadach i zaletach nowej instytucji prawa prywatnego / 228

Adam Doliwa

Odpowiedzialność zapisobiercy windykacyjnego za długi spadkowe / 245

Maciej Rzewuski

Odpowiedzialność transmitariuszy za długi spadkowe / 258

Kamil Szpyt

**Egzekucja z prawa do konta na serwerze gry komputerowej
i zgromadzonych na nim dóbr wirtualnych. Zarys
problematyki / 280**

Bibliografia / 297

Wykaz skrótów

Akty prawne

ABGB	Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (powszechny kodeks obywatelski), austriacki kodeks cywilny z 1811 roku
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch, niemiecki kodeks cywilny z 1896 roku
k.c.	ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 380 z późn. zm.)
k.p.c.	ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)
k.r.o.	ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2082 z późn. zm.)
k.s.h.	ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1030 z późn. zm.)
p.p.m.	ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1792 z późn. zm.)
pr. not.	ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 164 z późn. zm.)

rozporządzenie spadkowe, rozporządzenie 650/2012	rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz. Urz. UE L 201 z 27.07.2012, s. 107)
u.k.s.c.	ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1025 z późn. zm.)
u.k.s.e.	ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 790 z późn. zm.)
u.k.w.h.	ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 707 z późn. zm.)
ustawa nowelizująca	ustawa z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 539)

Czasopisma i publikatory

BIDR	Buletino dell'Istituto di diritto romano „Vittorio Scialoja”
KPP	Kwartalnik Prawa Prywatnego
NDI	Novissimo digesto italiano
NP	Nowe Prawo
NPN	Nowy Przegląd Notarialny
OSNCPIUS	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK-A	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, seria A

PN	Przegląd Notarialny
PiP	Państwo i Prawo
PPE	Przegląd Prawa Egzekucyjnego
PPH	Przegląd Prawa Handlowego
PS	Przegląd Sądowy
RIDA	Revue Internationale des droits de l'antiquité
SDHI	Studia et Documenta Historiae et Iuris
ZSS	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung

Organy i urzędy

KKPC	Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
SA	sąd apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
TK	Trybunał Konstytucyjny
WSA	wojewódzki sąd administracyjny

Słowo wstępne

Problemy odpowiedzialności za długi spadkowe, tak jak i wiele innych zagadnień z zakresu prawa spadkowego, wymagają dyskusji. Dyskusji, która za przedmiot obierze nie tylko aspekty materialnoprawne, ale również procesowe i egzekucyjne. Prawo spadkowe to bowiem obszar, który wymaga szerokiego spojrzenia i wprowadzenia pewnych zmian dostosowujących obowiązujące przepisy do wymagań współczesności. Do propozycji zmian należy jednak podchodzić ostrożnie. Nieprzemyślane nowelizacje mogą bowiem wyrządzić nieodwracalne szkody, spowodować, że spadkodawcy czy spadkobiercy nie będą mogli ukształtować swojej pozycji prawnej w sposób bezpieczny. Należy tego uniknąć, dążyć zaś do uwzględnienia potrzeb społecznych w jak najwyższym stopniu.

Szeroko zakrojona dyskusja, mająca za przedmiot zarówno obowiązujące prawo spadkowe, jak i rozważania *de lege ferenda*, w zasadzie jednak nie toczy się w naszym kraju. W obrocie pojawiają się co prawda pojedyncze opracowania dotyczące niektórych wybranych zagadnień z tego zakresu, w wielu wypadkach trudno jednak o przyjęcie, iż stanowią one istotny wkład do dyskusji na temat przyszłego kształtu polskiego prawa cywilnego. Podobnie rzecz się ma z zagadnieniami odpowiedzialności za długi spadkowe. Mimo praktycznej i teoretycznej wagi zagadnienia, kwestia ta nie doczekała się dotychczas kompleksowego opracowania. Istnieją tylko dwie monografie w tym zakresie: dawna, autorstwa E. Skowrońskiej-Bocian, i nowa, autorstwa E. Macierzyńskiej-Franaszczyk, problematyki nie można jednak uznać za wyczerpaną. Ponadto niedawno weszły w życie przepisy w istotny sposób zmieniające zasady przyjęcia spadku, a także właśnie odpowiedzialności za

długi spadkowe. Jak można sądzić, ich zastosowanie w praktyce będzie budzić wątpliwości. Dlatego zdecydowaliśmy się na podjęcie rozważań mających za przedmiot te właśnie zagadnienia, przedstawić – w możliwie kompleksowy sposób – nowe regulacje z tego zakresu i dokonać ich oceny. Wyniki naszych prac zostały wpierw ogłoszone podczas konferencji naukowej, a po dalszych dyskusjach opublikowane w niniejszym tomie. Każdy z autorów reprezentuje autonomiczne podejście do omawianych problemów, stąd niekiedy nasze stanowiska różnią się od siebie. Na tym jednak, jak można sądzić, polega dyskurs naukowy i dzięki temu może następować rozwój danej dyscypliny.

W tym miejscu wspomnieć trzeba o ważnym aspekcie prowadzonych przez nas badań. Nie byłyby one bowiem możliwe, gdyby nie wsparcie Krajowej Izby Komorniczej oraz Rady Izby Komorniczej w Rzeszowie. To dobrze, że praktycy są jeszcze wrażliwi na refleksje doktrynalne; być może dlatego wielu autorów, przygotowując swoje teksty, wychodziło z założenia, że teoria jest metodą rozwiązywania problemów praktycznych. Stąd monografia ma w założeniu być nie tylko zachętą do dalszej dyskusji o polskim prawie cywilnym, ale także próbą interpretacji norm, które stanowią największe wyzwania praktyczne.

Mariusz Załucki

Wprowadzenie do problematyki egzekucji z majątku spadkowego w świetle ostatnich zmian prawa

Spadek to – zgodnie z obowiązującym przepisem art. 922 k.c. – prawa i obowiązki zmarłego. Jest to pewne swoiste rozwiązanie materialnego prawa cywilnego, na powstanie którego, co do zasady, nie mamy żadnego wpływu. Za dzień otwarcia spadku uznawany jest – według obecnie obowiązujących przepisów prawa – dzień śmierci spadkodawcy. Pomimo iż zwykle za życia spadkodawcy spadkobiercy utrzymują z nim pewne stosunki osobiste bądź majątkowe, zasadniczo nie mają oni wpływu ani na ostateczną wartość masy spadkowej, ani też na ostateczne rozporządzenie majątkiem przez spadkodawcę.

W polskim prawodawstwie sprawy spadkowe regulowane były wieloma aktami prawnymi i sprawy dziedziczenia przedstawiały się różnie. Unifikacja prawa spadkowego nastąpiła w 1946 roku, a następnie sprawom spadkowym poświęcono czwartą księgę w kodeksie cywilnym uchwalonym w 1964 roku. Od czasów tej unifikacji dziedziczenie po zmarłym uznano w prawie polskim za dziedziczenie w formie sukcesji uniwersalnej. Wstąpienie przez spadkobiercę lub spadkobierców w ogół praw i obowiązków majątkowych zmarłego (z wyłączeniem praw ściśle związanych z osobą zmarłego oraz praw, które przechodzą na oznaczone osoby bez względu na zaliczenie ich do grona spadkobierców) zostało przyjęte jako zasada w obowiązującym kodeksie cywilnym.

Samo jednak zrozumienie pojęcia spadku nie jest wystarczające do jednoznacznego określenia zasad dziedziczenia. W tym celu w księdze czwartej kodeksu cywilnego wprowadzonych jest wiele rozwiązań odnośnie do roz-

porządzenia majątkiem na wypadek śmierci. Jednym z takich rozwiązań, dotychczas najpowszechniej stosowanym, jest dziedziczenie z mocy ustawy. Regulacje przyjęte w kodeksie cywilnym dają spadkobiercom kilka rozwiązań w odniesieniu do zachowania na wypadek śmierci spadkodawcy. Nie zawsze jednak spadkobiercy podejmują aktywność po otwarciu spadku. Wiele spraw pozostaje nieuregulowanych przez długi czas od chwili śmierci spadkodawcy. W orzecznictwie sądów powszechnych spotkać się można z orzeczeniami stwierdzającymi nabycie spadku wydawanymi wiele lat po śmierci spadkodawcy. Powody braku aktywności spadkobierców nie są znane, jednakże mając na uwadze panujące w Polsce stosunki społeczne, domniemywać można, że spowodowane jest to z jednej strony brakiem świadomości prawnej społeczeństwa, a z drugiej dosyć powszechną niechęcią do korzystania z usług prawniczych oraz inicjowania postępowań sądowych.

Następujące zmiany stosunków społecznych i gospodarczych wymagały od ustawodawcy wielokrotnych nowelizacji przepisów uchwalonych w 1964 roku, regulujących postępowanie na wypadek śmierci. W ostatnich latach zauważono również w społeczeństwie otwarcie na korzystanie z różnych instytucji finansowych i coraz powszechniejsze finansowanie inwestycji prywatnych poprzez kredytowanie. W przypadku śmierci osoby obciążonej finansowo spadkobiercy dziedziczą nie tylko aktywa spadkowe, ale również obciążenia finansowe pozostawione przez spadkodawcę. Przyjęta w przepisie art. 1015 k.c. fikcja prostego przejęcia spadku w przypadku braku aktywności spadkobiercy stała się przedmiotem coraz częstszej krytyki zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie. W 2012 roku grupa posłów VII kadencji powołała inicjatywę ustawodawczą zmiany przepisów art. 1015 § 2 i art. 1016 k.c. (druk nr 990), wprowadzającą zmianę zasad dziedziczenia i zmieniającą fikcję prostego przejęcia spadku w przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza. W uzasadnieniu projektu zauważa się, że projektodawca zwrócił uwagę właśnie na ignorancję prawną społeczeństwa żyjącego w przekonaniu, że bierność nie powoduje negatywnych skutków: „Asumptem do nowelizacji jest swoista pułapka pojawiająca się w obecnych przepisach kodeksu cywilnego. Polega ona na przyjęciu niezwykle doniosłych skutków prawnych (przyjęcia spadku bez ograniczenia odpowiedzialności za długi spadkowe) (...). W społeczeństwie panuje na ogół przekonanie, że bierność lub nieznanomość przepisów prawa spadkowego nie może prowadzić do negatywnych konsekwencji w postaci przyjęcia pełnej odpowiedzialności za długi. (...)”

Taka sytuacja powoduje swoisty dramat tysięcy spadkobierców, którzy poprzez nieznaną sobie prawa są zobowiązani do ponoszenia nieograniczonej odpowiedzialności za długi spadkodawców”¹. Projekt ten spotkał się z negatywnym odbiorem przez Sąd Najwyższy, który w uwagach, kierując się ochroną wierzyciela oraz faktem, że spadkodawcy zwykle żyją w ścisłych związkach ze spadkobiercami, wyraził opinię, iż projekt ten nie zasługuje na aprobatę².

Procedowanie nad zmianami w zasadach dziedziczenia nie zostało jednak zakończone. W 2014 roku z inicjatywy Rady Ministrów wpłynął szerszy projekt ustawy zmieniającej zasady dziedziczenia (druk 2707). Projekt ten, oprócz zmiany wskazanej w druku nr 990, zawierał również wiele zmian dotyczących ujawniania aktywów i pasywów spadkowych oraz możliwości postępowania po śmierci spadkodawcy. Jak zauważył projektodawca w uzasadnieniu projektu, „w przypadku odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkowe z dobrodziejstwem inwentarza podstawowe znaczenie ma rzetelne ustalenie stanu majątku spadkowego”³. W wyniku prac Sejmu w dniu 17 kwietnia 2015 r. przyjęta została nowelizacja kodeksu cywilnego wprowadzająca zmiany w przedmiocie zasad odpowiedzialności spadkobierców przy dziedziczeniu z mocy ustawy⁴.

Wprowadzona nowelizacja ograniczyła odpowiedzialność spadkobierców za długi spadkowe do wysokości stanu czynnego spadku, jednak nałożyła na spadkobierców również pewne obowiązki w zakresie wykazu majątku spadkowego. Ponadto podniesiono do rangi ustawowej i wprowadzono do kodeksu cywilnego przepisy dotyczące zasad sporządzania spisu inwentarza oraz zabezpieczenia spadku, dotychczas uregulowane w formie rozporządzenia (art. 1031 § 2 k.c.).

¹ Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, druk nr 990, Sejm RP VII kadencji.

² Uwagi do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, Sąd Najwyższy, BSA I-021-454/12.

³ Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z projektami aktów wykonawczych, druk nr 2707.

⁴ Dz. U. poz. 539.

Nowa regulacja spotkała się z bardzo pozytywnym odbiorem w społeczeństwie, czego dowodem mogą być publikacje prasowe przedstawiane zarówno w czasie prac nad ustawą, jak i po jej uchwaleniu. Spojrzenie na kilka doniesień prasowych z okresu od lutego do października 2015 roku pozwala przedstawić obraz społecznego odbioru wprowadzanej nowelizacji:

- Dziennik Łódzki: „Zmiany te są korzystne dla spadkobierców, gdyż po ich wprowadzeniu nieznamość prawa nie będzie im szkodziła. Uchronią one obywateli przed negatywnymi skutkami braku złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku”⁵;
- bankier.pl: „Koniec przypadkowego dziedziczenia długów. Wchodzą w życie zmiany w prawie spadkowym”⁶;
- Dziennik Gazeta Prawna: „Zmiany w prawie spadkowym korzystne dla spadkobierców”⁷; „Rewolucja w prawie spadkowym uchwalona”⁸; „Zgodnie natomiast z przyjętą ustawą, jeśli spadkobierca w ciągu 6 miesięcy od dnia, gdy dowiedział się o spadku, nie złoży oświadczenia o jego odrzuceniu lub przyjęciu, wtedy będzie to oznaczało przyjęcie spadku z dobrodziejem inwentarza, czyli z ograniczeniem odpowiedzialności za długi”⁹.

Zauważyć jednak należy, że po szczegółowej analizie uchwalonych przepisów pojawia się wiele wątpliwości interpretacyjnych związanych z ich wykonaniem. Jednym z kluczowych postanowień ustawy jest wprowadzenie prywatnego wykazu inwentarza przez spadkobiercę. Ustawodawca co prawda nie wyłącza możliwości sporządzenia spisu inwentarza przez komornika sądowego, jednakże będzie on dokonywany wyłącznie na wniosek i koszt osoby mającej interes prawny w jego sporządzeniu. Ponadto jedyną sankcją dla spadkobiercy za złożenie nierzetelnego wykazu inwentarza jest rozszerzenie odpowiedzialności majątkowej o niewykazane zobowiązania spadkowe, brak jest natomiast sankcji karnej. Przyjęcie takiego rozwiązania wręcz skłania

⁵ <http://www.dzienniklodzki.pl/artykul/3833263,zmiany-w-prawie-spadkowym-dziedziczenie-dlugow-tylko-do-wysokosci-spadku,id,t.html> [dostęp: 03.06.2015 r.]

⁶ <http://m.bankier.pl/wiadomosc/Koniec-przypadkowego-dziedziczenia-dlugow-Wchodza-w-zycie-zmiany-w-prawie-spadkowym-7282115.html> [dostęp: 16.10.2015 r.]

⁷ <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/852275,prawo-spadkowe-nowelizacja-kodeksu-cywilnego-nowelizacja-kodeksu-postepowania-cywilnego.html> [dostęp: 20.06.2015 r.]

⁸ <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/860936,rewolucja-w-prawie-spadkowym-nowelizacja-prawa-spadkowego-2015.html> [dostęp: 23.03.2015 r.]

⁹ <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/874942,zmiany-w-prawie-spadkowym-2015-wykaz-inwentarza-nowelizacja-kodeksu-cywilnego.html> [dostęp: 16.10.2015 r.]

spadkobierców do składania nierzetelnych wykazów inwentarza, w szczególności wykazujących niższą wysokość aktywów spadkowych, gdyż nie ponoszą z tego tytułu żadnych negatywnych konsekwencji.

Wątpliwości może również budzić przewidziany w ustawie sposób składania prywatnych wykazów majątku spadkowego. Mając na uwadze nikłą świadomość prawną społeczeństwa, jak również zauważane w codziennej praktyce problemy z wypełnieniem przez niektóre osoby najprostszych formularzy, wydaje się, że złożenie prywatnego wykazu może stanowić dla spadkobierców barierę co do należytego wykonania ciężących na nich obowiązków. Ponadto należy rozważyć wartość merytoryczną złożonego przez spadkobiercę prywatnego wykazu majątku spadkowego. Praktyka sporządzania spisów inwentarza wskazuje, że spadkobiercy zwykle nie mają pełnej wiedzy o aktywach i pasywach spadkowych, a nawet jeśli jest im znany ten majątek, to nie potrafią go właściwie oszacować. Ponadto zauważa się skłonność do zaniżania wartości aktywów spadkowych i zawyżania pasywów. Nadto spadkobiercy bez właściwej wiedzy prawniczej nie są świadomi, jaki majątek stanowią aktywa lub pasywa spadkowe, a jaki nie. Ustawodawca przewidział możliwość złożenia prywatnego wykazu inwentarza przed notariuszem. Oczywiście notariusz przyjmujący oświadczenie może służyć wiedzą prawniczą, jednak w żaden sposób nie może pomóc przy oszacowaniu majątku spadkowego bez oględzin czy skorzystania z pomocy biegłego, z których to rozwiązań nie będzie mógł skorzystać, gdyż nie posiada w tym zakresie uprawnień. Ponadto ani spadkobiercy, ani notariusze nie posiadają uprawnień do badania majątku osób trzecich, zatem nawet przy zachowaniu dobrej wiary nie są w stanie uzyskać pełnej wiedzy o majątku spadkodawcy. W tej sytuacji jedynym wiarygodnym źródłem wiedzy o majątku spadkowym pozostaje komornik sądowy sporządzający spis inwentarza. Tak zatem stan świadomości prawnej społeczeństwa w połączeniu z zauważalnym w codziennej praktyce brakiem świadomości spadkobierców o istniejących aktywach i pasywach spadkowych, jak też możliwość celowego zaniżania wartości aktywów spadkowych mogą spowodować lawinowy wpływ spraw o sporządzenie spisu inwentarza. Ponadto dopatrywać się można nieścisłości w przewidzianym w ustawie sposobie publikacji orzeczeń sądu oraz informacji o sporządzonych wykazach majątku przy braku wytycznych odnośnie do terminów, co może spowodować znaczne obciążenie sądów oraz swoisty bałagan informacyjny.

Sześciomiesięczne *vacatio legis* przewidziane dla wprowadzonej noweli miało przygotować strony, sądy oraz inne osoby biorące udział w postępowaniu o spadkowym do prawidłowego stosowania nowych regulacji. Czy jednak faktycznie tak się stało? Czy wprowadzone zmiany oceniamy jako prawidłowe? Obecnie w kręgach prawniczych zauważa się więcej obaw i niepewności co do stosowania nowych regulacji niż zadowolenia z ich wprowadzenia. Czy w czasie obowiązującego *vacatio legis* wypracowano jakieś nowe rozwiązania w postępowaniu przez strony stosunku zobowiązaniowego po śmierci jednej z nich? Zauważamy brak spójnej doktryny co do zakresu stosowania nowych przepisów. Instytucje finansowe, które z obawą podchodziły do procesu legislacyjnego, obecnie wydają się oczekiwać na zastosowanie nowych rozwiązań w praktyce. Pierwszych konsekwencji stosowania nowych zasad odpowiedzialności będziemy mogli się spodziewać dopiero po kilku lub kilkunastu miesiącach, a wówczas na podstawie odpowiednich analiz podjęte zostaną pierwsze kroki. Jakie zatem wyzwania stoją faktycznie przed uczestnikami postępowania, sądami, komornikami, notariuszami? Obecnie trudno to ocenić.

Społeczeństwo, które z relacji medialnych przyjęło do wiadomości informację o zdjęciu ze spadkobierców odpowiedzialności za długie spadkowe (taki bowiem przekaz został przyjęty), zapewne zmiany ocenia pozytywnie, jednakże faktyczne nabycie obciążonego spadku może spowodować przykre rozczarowanie. W zetknięciu z „machiną sądową” uczestnik postępowania spadkowego może okazać się „bezbronną ofiarą systemu”. Nieporadność stron postępowania zauważana jest w codziennej pracy prawników praktyków. Bez odpowiedniego pokierowania niektóre osoby nie mają świadomości, do jakiej instytucji należy się udać, by uzyskać wiążące informacje. Czy zatem spadkobiercę nie spotka przykre zaskoczenie, kiedy wierzyciel upomni się o długie spadkowe i po uzyskaniu tytułu wykonawczego skieruje wniosek egzekucyjny do komornika?

Ustawodawca, zmieniając zakres odpowiedzialności, nie przewidział żadnych zmian w zasadach odpowiedzialności majątkowej. Tak też spadkobierca, żyjący w przekonaniu, że odpowiada tylko ze spadku (takie bowiem jest powszechne przekonanie), został obecnie jeszcze bardziej w tym utwierdzony. Przepisy prawa jednak przewidują inne rozwiązania. Wierzyciel nie jest zobligowany do zaspokojenia się wyłącznie ze spadku. Przyjęcie spadku z do-

brodziejstwem inwentarza oznacza jedynie ograniczenie zakresu odpowiedzialności do określonej sumy czynnego spadku. Stąd też wierzyciel, uzyskawszy tytuł wykonawczy przeciwko spadkobiercy, może skierować egzekucję do każdego składnika jego majątku. Dlatego też zasady prowadzenia egzekucji przeciwko spadkobiercom nie zmieniają się.

We wprowadzonej noweli brak jest jednoznacznych przepisów określających termin dopuszczalności egzekucji przeciwko spadkobiercom. Interpretując przepisy literalnie, należy stwierdzić, że w sytuacji posiadania przez wierzyciela tytułu wykonawczego przeciwko spadkodawcy nic nie stoi na przeszkodzie uzyskania tytułu przeciwko jego spadkobiercom i prowadzenia egzekucji pomimo braku określenia zakresu ich odpowiedzialności majątkowej. Z występowaniem takiej sytuacji mieliśmy wielokrotnie do czynienia w czasie obowiązywania dotychczasowych regulacji. Spadkobiercy, pomimo złożenia oświadczenia o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza, stawali się dłużnikami w postępowaniu egzekucyjnym, ponieważ wierzyciele zdołali szybciej uzyskać tytuł wykonawczy, nim spadkobiercy zapoznali się ze stanem spadku.

Z powyższego jednoznacznie wynika, że spadkobiercy uaktywniają się wówczas, gdy mają w tym interes prawny. Bez względu zatem na powstające regulacje prawne sposób postępowania spadkobierców nie zmienia się. Stąd też istnieje duże prawdopodobieństwo, że głównymi inicjatorami aktywności spadkobierców będą właśnie wierzyciele spadkowi. Założeniem ustawodawcy było, by wykaz inwentarza składany był w jak najkrótszym czasie po śmierci spadkodawcy, gdyż wraz z upływem czasu rzetelność wykazu jest trudna do osiągnięcia¹⁰. Podobnie za jak najkrótszym upływem czasu przemawiają interesy wierzycieli, którzy zostaną zaspokojeni w tym większym stopniu, im wcześniej zostaną ujawnieni lub uzyskają tytuł wykonawczy przeciwko spadkobiercom¹¹. W tej sytuacji uzasadniona wydaje się obawa o lawinowy napływ wniosków o sporządzenie spisu inwentarza z inicjatywy wierzycieli.

Ustawodawca nie uregulował również w noweli sposobu zaspokajania wierzycieli przez spadkobierców, którzy zgodnie z obowiązującymi przepisami

¹⁰ Por. uzasadnienie projektu ustawy – druk nr 2707.

¹¹ *Ibidem*.

złożą rzetelny, zgodny z prawdą, wykaz majątku spadkowego i przystąpią do zaspokajania wierzycieli. Istnieje tutaj pełna dowolność. Brak jest regulacji, czy wierzyciele mają być zaspokajani proporcjonalnie, czy też zgodnie z wytycznymi określonymi przepisem art. 1025 k.p.c., czy też w inny sposób. Interpretując przepisy literalnie, należy stwierdzić, że dla uchylenia się od odpowiedzialności ponad czynną wartość spadku niezbędne jest wykazanie długu spadkowego w wykazie inwentarza, a nie zaspokojenie wierzytelności w jakimkolwiek stopniu. Brak rozwiązań w tym przedmiocie może spowodować, że dłużnik – spadkobierca zaspokoi w pełni wierzyciela najaktywniejszego, np. będącego już w posiadaniu tytułu wykonawczego, a pominie innych wierzycieli bądź też, chcąc zminimalizować koszty egzekucji z majątku spadkowego, spłaci innych wierzycieli, pozostawiając wierzycielowi egzekwującemu jedynie niewielką część. Znaleźć może również inne dopuszczalne prawem rozwiązanie dla zwolnienia się z odpowiedzialności.

Konkludując, należy zwrócić uwagę, że regulacja w przedmiocie postępowania *stricte* egzekucyjnego nie zmieniła się po wprowadzeniu nowych rozwiązań w zakresie dziedziczenia. Spadkobiercy nadal odpowiadają całym swoim majątkiem, a jedynym środkiem obrony przed wierzycielem żądającym przeprowadzenia egzekucji przeciwko spadkobiercom jest szybkie i rzetelne przeprowadzenie spisu majątku spadkowego i przystąpienie do realizacji zobowiązań wynikających z odziedziczonego majątku. Pozostaje wiele wątpliwości interpretacyjnych co do możliwości prowadzenia egzekucji wyłącznie na podstawie prywatnego wykazu inwentarza, jednak mogą one zostać rozwiązane jedynie przez stosowanie nowych rozwiązań w praktyce poprzez poddanie czynności egzekucyjnych weryfikacji orzeczniczej sądów.

Przedstawione wyżej wątpliwości interpretacyjne w zakresie stosowania przyjętych regulacji dotyczących dziedziczenia stanowiły swoisty asumpt zorganizowania konferencji naukowej przez Radę Izby Komorniczej w Rzeszowie i Instytut Prawa Prywatnego Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, za której temat obrano *Egzekucję z majątku spadkowego w świetle ostatnich zmian prawa*. Konferencja wzbudziła nieoczekiwane duże zainteresowanie zarówno w środowisku naukowym, jak i wśród praktyków w całym kraju. Poszukiwanie praktycznych rozwiązań w nowych regulacjach okazuje się niezmiernie trudne. Każde rozwiązanie niesie ze sobą więcej pytań niż odpowiedzi. Dla uzyskania pewnych rozwią-

zań niezbędna jest współpraca wszystkich środowisk prawniczych, zarówno praktyków stosujących przepisy na co dzień, jak i przedstawiciele nauki analizujących każde wprowadzone rozwiązanie oraz ustawodawcy, który w odpowiednim czasie może wprowadzić stosowne korekty lub uzupełnienia tych regulacji.

Wprowadzenie nowych zasad dziedziczenia oznacza trwałą zmianę pewnych istniejących stosunków społecznych. Zmianę świadomie lub podświadomie oczekiwaną przez społeczeństwo i przyjętą wielkim entuzjazmem. Oceniając proces legislacyjny, wydaje się, że rozwiązania te zostały gruntownie przeanalizowane. Skąd jednak tak wiele wątpliwości? Jak wielki wpływ na politykę kredytową wywrze ta regulacja? Jak prawidłowo sporządzić spis majątku spadkowego i właściwie zaspokoić wierzycieli? Stajemy na początku drogi, którą tworzyć będziemy własnymi działaniami. Każda dokonana czynność może zainicjować proces interpretacyjny, a dokonywane interpretacje z kolei podlegać będą analizie doktrynalnej. Oby przyszłe działania przyniosły jak najlepszy efekt; by wprowadzona regulacja osiągnęła zamierzony przez ustawodawcę skutek, to jest odpowiednio ochroniła spadkobierców przed długami, których świadomości istnienia nie mieli, przy jednoczesnym odpowiednim zabezpieczeniu interesów wierzycieli.

Stanisław Różański, przewodniczący Rady Izby Komorniczej w Rzeszowie.

Modele odpowiedzialności za długi spadkowe a prawo polskie. Ochrona dłużnika czy wierzyciela?

1. Wprowadzenie

Polskie prawo spadkowe w ostatnich latach przechodzi przeobrażenia. Mimo panującej opinii, że regulacja ta jest stabilna, coraz głośniej wyrażany jest słuszny pogląd o konieczności dostosowania tego działu prawa cywilnego do wymagań współczesnych. W związku z tym w ciągu ostatnich lat w Polsce doszło do kilku zmian ustawodawstwa, część z nich została szerzej odnotowana w literaturze, niektórym zaś nie poświęcono szczególnej uwagi. Nowelizacje, które w związku z tym można uznać za najważniejsze, to wprowadzenie możliwości notarialnego poświadczenia dziedziczenia¹, modyfikacje kręgu spadkobierców ustawowych², zwiększenie liczby dostępnych rozrządzeń na wypadek śmierci i wprowadzenie zapisu windykacyjnego³ czy ostatnio – zmiana zasad odpowiedzialności za długi spadkowe⁴. Wszystkie wspomniane zmiany wywołały kontrowersje, a w stosunku do nowych przepisów zgłaszano pewne zastrzeżenia. Zastrzeżenia te dokonywane były na różnym etapie tworzenia nowego prawa, miały różny wydźwięk i charak-

¹ Co dokonało się na mocy ustawy z dnia 24 sierpnia 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 181, poz. 1287.

² Zmiany wprowadzone ustawą z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny i niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 49, poz. 408 (poszerzenie kręgu spadkobierców o gminę) oraz ustawą z dnia 2 kwietnia 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, Dz. U. Nr 79, poz. 662 (poszerzenie kręgu spadkobierców o dalsze osoby bliskie).

³ Zmiany wprowadzone ustawą z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 85, poz. 458.

⁴ Ustawa z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. poz. 539.

ter, niekiedy doprowadziły wręcz do kolejnych zmian prawa, innym zaś razem pozostawały tylko elementem rodzącej się dyskusji na temat pożądanego kształtu polskiego prawa spadkowego. Ta ostatnia, której należało oczekiwać po ukazaniu się zielonej księgi opracowanej w 2006 roku przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego działającą przy Ministrze Sprawiedliwości, będącej optymalną wizją kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej⁵, pojawiła się jakby z opóźnieniem, bo dopiero stosunkowo niedawno – i to wcale nie w jakimś rozległym wydaniu. W tej doktrynalnej wymianie poglądów nie sposób jednak zaobserwować jakiegoś szerszego zainteresowania problematyką odpowiedzialności za długi spadkowe, mimo że akurat ta nowelizacja kodeksu cywilnego zerwała w tym zakresie z kilkudziesięcioletnimi doświadczeniami naszego ustawodawstwa, a uchwalona zmiana tego aktu odbiła się głośnym echem w mediach. *Prima facie* wydaje się zatem, że zmiana zasad odpowiedzialności za długi spadkowe jest tak oczywista i tak pożądana, iż na tym tle nie pojawiają się już żadne wątpliwości, a uchwalone przepisy, które weszły w życie 18 października 2015 roku, w sposób kompleksowy regulują dotyczącą ich problematykę. Taki pogląd nie wydaje się jednak słuszny, o czym zresztą przekonani są także twórcy nowych przepisów. W stanowisku Przewodniczącego Zespołu Prawa Spadkowego Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego, wyrażonym już po uchwaleniu ustawy, dostrzec można w tym zakresie jeszcze wiele zagadnień, które wymagają głębszego zastanowienia⁶. Może to oznaczać, iż w nieodległej przyszłości nowo uchwalone przepisy podlegać będą kolejnym nowelizacjom. Co więcej, należy się tego raczej spodziewać. Tymczasem, jak się wydaje, częste zmiany prawa spadkowego nie są pożądane. O ile zatem polskie prawo spadkowe należy dostosować do wymagań współczesnych, to nie należy tego zrobić *ad hoc*, ale w sposób pozwalający na wprowadzenie do kodeksu cywilnego jednej spójnej systemowo koncepcji. Tego zaś w nowelizacji systemu odpowiedzialności za długi spadkowe zabrakło. Dlatego niniejsza wypowiedź stanowić będzie próbę krytycznej analizy rozwiązania normatywnego zaproponowanego przez polskiego ustawodawcę w ustawie z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, ze

⁵ Z. Radwański (red.), *Zielona Księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2006.

⁶ Zob. M. Pazdan, *Wybrane projektowane zmiany w prawie spadkowym (w:) Nowy kodeks cywilny odpowiedzialność na wyzwania współczesności*, Warszawa 2015, s. 1–18 (materiały konferencyjne).

wskazaniem szerszego tła normatywnego, ewentualnych innych dopuszczalnych rozwiązań oraz propozycji na przyszłość.

2. Modele odpowiedzialności za długi spadkowe

W toku rozwoju ustawodawstwa spadkowego wykształciła się myśl, wedle której normy prawa spadkowego winny zapewniać ochronę długotrwałych stosunków majątkowych oraz bezpieczeństwo stron tych stosunków, w których za swojego życia pozostawał spadkodawca⁷. Uważa się także, iż normy te muszą również gwarantować bezpieczeństwo majątkowe podmiotów wstępujących w prawa i obowiązki spadkodawcy po jego śmierci. Istotą prawa spadkowego jest bowiem wskazanie następców prawnych spadkodawcy, którzy przecież nie tylko będą nadal korzystać z jego majątku, ale także będą kontynuować sprawę rozpoczętą przez spadkodawcę przed śmiercią. Stąd dzisiaj model dziedziczenia zakładający kontynuację prywatnoprawnych stosunków spadkodawcy nie jest zasadniczo kwestionowany, choć oczywiście występują w tym zakresie pewne odrębności. Co do zasady jednak obowiązki majątkowe spadkodawcy nie gasną wraz z jego śmiercią, co jest swego rodzaju gwarancją stabilności obrotu prawnego. Normy prawa spadkowego muszą zatem wskazywać – i zazwyczaj wskazują – kto i na jakich zasadach odpowiadać będzie za długi spadkowe⁸.

Zazwyczaj, zwłaszcza w systemach prawa kontynentalnego, normy prawne ukształtowane są w ten sposób, iż odpowiedzialność za długi spadkowe powstaje w chwili otwarcia spadku, a więc zdarzeniem, z którego odpowiedzialność ta wynika, jest śmierć osoby fizycznej⁹. Gdyby w poszczególnych systemach prawnych nie było tego rodzaju regulacji, śmierć człowieka mogłaby rodzić długotrwałą niepewność obrotu. Dlatego ustalenie reguł, według których następuje wskazanie osoby odpowiedzialnej majątkowo, ponoszącej odpowiedzialność za zobowiązania spadkowe, jest dziś elementem każdego

⁷ U. Babusiaux, *Wege zur Rechtsgeschichte: Römisches Erbrecht*, Wien 2015, *passim*. Zob. także Z. Hahn, *Odpowiedzialność dziedzica za długi spadkowe*. III Zjazd Prawników Polskich Katowice–Kraków, 5–8 XI 1936 – Sekcja Prawa Prywatnego, Warszawa 1936, s. 1 i n.

⁸ Zob. M. Załucki, *Uniform European Inheritance Law. Myth, Dream or Reality of the Future*, Kraków 2015, s. 129–130.

⁹ Por. L. Michalski, *BGB-Erbrecht*, Heidelberg–München–Landsberg–Frechen–Hamburg 2010, s. 331 i n.

nowoczesnego systemu prawnego¹⁰. Zachowanie tożsamości majątku spadkowego i umożliwienie wierzycielom spadkowym zaspokojenia swoich wierzytelności to dziś rozwiązanie tak naturalne, iż nie sposób wyobrazić sobie współczesnego prawa spadkowego bez regulacji z tego zakresu. Dziś zatem dług spadkowy i odpowiedzialność z tym związana to elementy konstrukcyjne systemu prawa spadkowego tak powszechne jak dziedziczenie ustawowe czy dziedziczenie testamentowe¹¹. Z oczywistych względów dotyczy to także prawa polskiego.

Śmierć spadkodawcy powoduje więc m.in., że inny podmiot ponosi odpowiedzialność za zobowiązania, których podmiotem dotąd był zmarły. Ponadto z otwarciem spadku ustawa łączy powstanie także i innych zobowiązań, których podmiotem staje się tenże podmiot (spadkobierca). Wszystkie te zobowiązania są obejmowane określeniem „długi spadkowe”¹². W obrębie odpowiedzialności za długi spadkowe istotne znaczenie może mieć właśnie wyjaśnienie tego pojęcia, tj. długu spadkowego. Mówiąc zatem o długu, należy mieć na uwadze istnienie obowiązku do spełnienia świadczenia, przy czym należy w związku z tym wyróżnić co najmniej dwie zasadnicze grupy obowiązków ciążyących na osobach odpowiedzialnych¹³. Pierwsza to obowiązki majątkowe ciążyące wcześniej na spadkodawcy, które nie wygasły w chwili śmierci zobowiązanego, lecz przeszły na jego następców prawnych. Druga to pozostałe obowiązki związane ze spadkobranie, które nie ciążyły uprzednio na spadkodawcy, natomiast obciążają jego następców¹⁴. Pierwsza grupa długów spadkowych obejmuje wszystkie zobowiązania, których podmiotem był spadkodawca i które musiałby wypełnić kosztem swojego majątku, gdyby pozostał przy życiu. Druga grupa obejmuje obowiązki, które

¹⁰ Zob. M. Rheinstein, *European Methods for the Liquidation of the Debts of Deceased Persons*, Iowa Law Review 1934, t. 20, s. 431 i n.

¹¹ E. Macierzyńska-Franaszczyk, *Odpowiedzialność za długi spadkowe*, Warszawa 2014, s. 41–80.

¹² Por. J. Bieluk, *Rozliczenia związane ze spadkiem: powołanie do spadku, zachówek, odpowiedzialność za długi spadkowe, dział spadku: komentarz praktyczny z orzecnictwem, wzory pism*, Warszawa 2015, s. 168; E. Skowrońska-Bocian, *Odpowiedzialność spadkobierców za długi spadkowe*, Warszawa 1984, *passim*.

¹³ M. Załucki, *Uniform European Inheritance Law...*, s. 131.

¹⁴ E. Macierzyńska-Franaszczyk, *Odpowiedzialność...*, s. 41 i n.

nie obciążały spadkodawcy, lecz powstały w związku z otwarciem spadku (np. koszty pogrzebu spadkodawcy)¹⁵.

Otwarcie spadku jest więc momentem, od którego rodzi się odpowiedzialność za długi spadkowe u podmiotu innego niż spadkodawca. Ustawodawcy w rozmaitych rozwiązaniach przewidują ramy tej odpowiedzialności, rozwiązując m.in. dylematy momentu powstania tak rozumianej odpowiedzialności, osób odpowiedzialnych, współodpowiedzialności z innymi podmiotami odpowiedzialnymi czy zakresu odpowiedzialności. Status prawny następcy prawnego spadkodawcy związany jest więc także z powstającą w chwili otwarcia spadku normatywną możliwością zaspokojenia wierzycieli spadkowych. Polega ona na tym, iż majątek takiego podmiotu bądź część tego majątku staje się gwarancją spełnienia przez niego świadczenia i tym samym, w razie niespełnienia świadczenia, może zostać użyty do zaspokojenia wierzyciela. Jest to wynik akceptacji poglądu, wedle którego śmierć spadkodawcy nie powinna w zbyt dużym stopniu zmieniać pozycji prawnej jego wierzycieli, co w dzisiejszych czasach jest na ogół realizowane przez poszczególnych ustawodawców. Przy tym osobą odpowiedzialną na ogół będzie spadkobierca. Odpowiedzialność tego rodzaju mogą ponosić jednak także i inne podmioty. Co więcej, spotkać można i takie konstrukcje, gdzie sam majątek spadkowy wraz ze śmiercią spadkodawcy nabywa podmiotowość prawną i wówczas to ten majątek już jako podmiot prawa (osoba prawna) jest odpowiedzialny¹⁶.

Zasadniczo na świecie wyróżnić można przede wszystkim trzy modele odpowiedzialności za długi spadkowe: 1) odpowiedzialność nieograniczoną (odpowiedzialność całym majątkiem), 2) odpowiedzialność ograniczoną do określonej masy majątkowej (*cum viribus patrimonii*, *cum viribus hereditatis*) oraz 3) odpowiedzialność ograniczoną do określonej wartości (*pro viribus patrimonii*, *pro viribus hereditatis*)¹⁷. Pewne znaczenie dla wyznaczenia zakresu odpowiedzialności może mieć również status, w jakim znajduje się osoba ewentualnie odpowiedzialna względem spadku, tj. czy rozważana jest

¹⁵ W. Borysiak, E. Skowrońska-Bocian (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, B. Kordasiewicz (red.), wyd. 3, Warszawa 2015, s. 651 i n.

¹⁶ M. Załucki, *Uniform European Inheritance Law...*, s. 131.

¹⁷ Y.H. Leleu, *La transmission de la succession en droit compare*, *Revue du Notarial Belge* 1996, nr 122, s. 46.

kwestia odpowiedzialności w okresie przed przyjęciem spadku, w okresie po przyjęciu spadku do działu spadku, czy w okresie po ewentualnym działu spadku¹⁸. Są to bowiem czynniki, które mogą kształtować pozycję prawną osoby odpowiedzialnej względem wierzycieli spadku. W tym kontekście trzeba zaś podkreślić, że system odpowiedzialności za długi spadkowe jest w zasadzie swego rodzaju pochodną koncepcji nabycia spadku¹⁹. Można bowiem wyróżnić systemy prawne, w których spadek po śmierci spadkodawcy przechodzi na jego następców prawnych zgodnie z zasadami sukcesji uniwersalnej, oraz systemy, w których spadek nie przechodzi od razu na jego następców prawnych, ale zachowuje całkowitą odrębność od ich majątku i podlega szczególnej procedurze likwidacyjnej²⁰. Takie kryterium może być zaś podstawą wyróżnienia trzech koncepcji przejścia majątku spadkowego na następców prawnych spadkodawcy, związanych z odmiennym podejściem do problemu odpowiedzialności za długi spadkowe: 1) koncepcji *le mort saisit le vif*, 2) koncepcji *hereditas iacens*, 3) koncepcji administracji spadku. *Le mort saisit le vif* to francuskie określenie „martwy chwyta żywego”, według której to koncepcji spadkobierca jest traktowany jako następca prawny spadkodawcy wraz z chwilą śmierci tego ostatniego²¹. *Hereditas iacens* to z kolei łacińskie określenie „spadek spoczywający”, co oznacza spadek nieobjęty mimo powołania spadkobierców²². Natomiast system administracji spadku to system, gdzie pierwszoplanową rolę odgrywa administrator spadku, na którego spadek przechodzi z chwilą jego otwarcia²³. W dwóch pierwszych wypadkach problem odpowiedzialności za długi spadkowe sięga majątków osobistych następców prawnych spadkodawcy, z kolei w wypadku trzecim odpowiedzialność za długi spadkowe nie jest przypisywana następ-

¹⁸ Zob. K. Osajda (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, K. Osajda (red.), wyd. XIII, Warszawa 2015, komentarz do art. 1030.

¹⁹ Zob. E. Skowrońska-Bocian, *Odpowiedzialność za długi spadkowe. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2016, s. 17 i n.

²⁰ Por. Ch.H. Kälin, *International Real Estate Handbook*, Chichester 2005, s. 1 i n.

²¹ Por. H.L. Mazeaud, J. Mazeaud, *Leçons de droit civil*, t. IV, Paris 1982, s. 10 i n.

²² Por. A. Hofmann, *Die Kontoöffnung im Verlassenschaftsverfahren*, Österreichische Notariatszeitung 2014, nr 1, s. 1–15.

²³ Por. R. Probert, *Family and Succession Law in England and Wales*, Alphen aan den Rijn 2013, s. 32 i n.

com prawnym spadkodawcy, lecz dotyczy jedynie obrębu masy spadkowej i jest związana z odpowiedzialnością innych osób²⁴.

Odpowiedzialność za długi spadkowe, która ma charakter odpowiedzialności nieograniczonej, to rodzaj osobistej odpowiedzialności prywatnoprawnej, w której dłużnik (spadkobierca) odpowiada w sposób pozwalający na skierowanie egzekucji przez wierzyciela do każdego składnika majątku dłużnika. Ten rodzaj odpowiedzialności za długi spadkowe swoimi korzeniami sięga czasów starożytnych, gdzie przy wykorzystaniu konstrukcji sukcesji uniwersalnej majątek spadkowy stawał się majątkiem spadkobiercy, tworząc jedną masę majątkową. W tym ujęciu podmiot zobowiązany ponosi w związku z tym odpowiedzialność całym swoim majątkiem, teraźniejszym i przyszłym²⁵. Występowanie takiej odpowiedzialności uzależnione jest zatem od przyjęcia przez konkretny system prawny koncepcji, wedle której spadkobierca wstępuje w ogół praw i obowiązków spadkodawcy, stając się jego następcą prawnym, kontynuując dotychczasowe stosunki prawne²⁶. Tradycyjnie uzasadnia się to poglądem, wedle którego skoro spadkodawca miałby zaspokoić swoich wierzycieli ze swojego majątku osobistego w całości, to wstąpienie spadkobiercy w sytuację majątkową spadkodawcy nie powinno tego zmieniać²⁷. Długi spadkodawcy powinien więc nadal zaspokajać majątek osobisty, tym razem jednak ten, który powstaje na skutek połączenia majątku spadkodawcy z majątkiem spadkobiercy.

Współcześnie tego rodzaju model odpowiedzialności za długi spadkowe ma jednak zazwyczaj pewne mechanizmy, które niektórym grupom podmiotów pozwalają na pewne ograniczenia odpowiedzialności²⁸. Według raczej powszechnie spotykanego dziś poglądu całkowita odpowiedzialność za długi spadkowe może bowiem w praktyce okazać się nadmiernie rygorystyczna.

²⁴ M. Załucki, *Uniform European Inheritance Law...*, s. 131–132.

²⁵ F. Longchamps de Brier, *Law of succession: Roman legal framework and comparative law perspective*, Warszawa 2011, s. 113 i n.

²⁶ Por. K. Przybyłowski, *Ukształtowanie zasad dotyczących odpowiedzialności za długi spadkowe w polskim prawie cywilnym*, *Studia Cywilistyczne* 1969, t. 13–14, s. 240 i n.

²⁷ E. Macierzyńska-Franaszczyk, *Odpowiedzialność...*, s. 64.

²⁸ Zob. T. Kipp, H. Coing, *Erbrecht*, Tübingen 1990, s. 522; K.H. Gursky, *Erbrecht*, Heidelberg–München–Landsberg–Frechen–Hamburg 2010, s. 94. Zob. także M. Załucki, *Uniform European Inheritance Law...*, s. 133.

Gdy następuje z mocy prawa, to zdaniem wielu stawia w uprzywilejowanej pozycji wierzycieli spadkodawcy, a może przez to krzywdzić spadkobierców, którzy wstępując w sytuację prawną spadkodawcy, ryzykują także odpowiedzialność swoim dotychczasowym majątkiem. Całkowita odpowiedzialność za długi spadkowe przenosi bowiem na spadkobiercę prawne konsekwencje otwarcia spadku. Jego majątek w tym systemie obciążany jest także długami, które nie wynikają z jego czynności, jak również niejednokrotnie nie wynikają z czynności dokonanych przez spadkodawcę. Najważniejsza w tym obszarze jest więc ochrona wierzycieli. Jak się wydaje, to jest właśnie wspólny mianownik systemów prawnych przewidujących nieograniczoną odpowiedzialność za długi spadkowe.

Teoretycznie spośród spotykanych w Europie trzech głównych koncepcji nabycia spadku: 1) koncepcji *le mort saisit le vif*, 2) koncepcji *hereditas iacens* i 3) koncepcji administracji spadku, odpowiedzialność nieograniczona charakterystyczna jest zwłaszcza dla tej pierwszej. Skutek nabycia majątku spadkodawcy wraz z chwilą otwarcia spadku, właściwy właśnie dla teorii *le mort saisit le vif*, koresponduje z założeniem kontynuacji sytuacji prawnej spadkodawcy przez jego spadkobierców. Ta konstrukcja pozwala na przypisanie odpowiedzialności za długi spadkowe już w chwili otwarcia spadku. Z założenia ma ona jednak charakter tymczasowy. Ta tymczasowość przejawia się w tym, iż ustawy przewidują swego rodzaju fikcję prawną, wedle której spadkobierca już z chwilą śmierci spadkodawcy wstępuje w jego prawa i obowiązki, po czym przez stosowny okres wskazany w ustawie może podjąć pewną aktywność, której skutkiem będzie odrzucenie spadku bądź ewentualnie ograniczenie swojej odpowiedzialności, np. do wartości majątku spadkowego (*pro viribus hereditatis*). Dopiero w razie upływu czasu i braku tej aktywności ze strony spadkobiercy jego wstąpienie w prawa i obowiązki spadkodawcy staje się ostateczne²⁹.

Nieograniczona odpowiedzialność za długi spadkowe może także występować w systemie właściwym dla koncepcji *hereditas iacens*. System ten nie zna bezpośredniego przejścia majątku spadkowego na spadkobierców. Z chwilą otwarcia spadku powstaje jedynie stosowne uprawnienie spadkobierców do dziedziczenia, a nabycie spadku może nastąpić dopiero z chwilą przyjęcia

²⁹ E. Macierzyńska-Franaszczyk, *Odpowiedzialność...*, s. 69–71.

spadku. Zanim to nastąpi, spadek pozostaje odrębną masą majątkową. Gdy zaś nastąpi przyjęcie spadku, wówczas powstaje także odpowiedzialność spadkobiercy za długi spadkowe, która może mieć charakter odpowiedzialności nieograniczonej.

Model nieograniczonej odpowiedzialności za długi spadkowe, jako reguła, występuje np. w prawie francuskim, niemieckim czy austriackim. Ustawodawca francuski przewidział np., iż przejście spadku na spadkobierców zgodnie z koncepcją *le mort saisit le vif* następuje w chwili śmierci spadkodawcy. Chwila ta wyznacza powstanie odpowiedzialności za długi spadkowe. Spadek, według art. 768 francuskiego k.c., może być odrzucony, przyjęty wprost lub z ograniczeniem odpowiedzialności. Proste przyjęcie spadku skutkuje zaś osobistą, nieograniczoną odpowiedzialnością za długi spadkowe. Także w Niemczech dziedziczenie podlega zasadzie sukcesji generalnej. Z chwilą śmierci spadkodawcy spadkobierca może spadek przyjąć bądź odrzucić, przy czym brak jego aktywności oznacza przyjęcie spadku. Jest to równoznaczne z nieograniczoną odpowiedzialnością spadkobiercy za długi spadkowe (§ 1942 BGB). Odpowiedzialność ta może być jednak zmodyfikowana. Spadkobierca może więc odpowiadać za długi spadkowe do wartości aktywów spadku albo do przedmiotów majątku spadkowego³⁰. Z kolei według prawa austriackiego, przyjmującego koncepcję *hereditas iacens* (§ 797 ABGB), odpowiedzialność za długi spadkowe powstaje dopiero wraz z chwilą sądowego formalnego przyznania spadku, określanego mianem *Einantwortung*. System austriacki zna dwa rodzaje przyjęcia spadku: 1) przyjęcie bezwarunkowe bez ograniczenia odpowiedzialności za długi spadkowe oraz 2) przyjęcie z ograniczeniem odpowiedzialności. Spadkodawca może też spadek odrzucić (§ 805 ABGB). *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch* jako skutek dziedziczenia wskazuje właśnie następstwo prawne pod tytułem ogólnym, gdy spadkobierca wstępuje w ogół praw i obowiązków majątkowych spadkodawcy (§ 531 i n. ABGB). Specyfika prawa austriackiego wyraża się zaś w tym, iż po śmierci spadkodawcy, zanim spadkobierca przejmie prawa i obowiązki majątkowe zmarłego, dochodzi wpierw do wszczętego z urzędu specjalnego postępowania, tzw. *Verlassenschaftsverfahren*³¹. Według zasady wynikającej z § 797 ABGB nikomu nie wolno samowolnie przejąć spadku. Może to na-

³⁰ K. Muscheler, *Erbrecht*, Tübingen 2010, s. 1831–1835.

³¹ Zob. S. Verweijen, *Verlassenschaftsverfahren: Handbuch*, Wien 2014, *passim*.